

Slobodan ČAČE

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR-23000 Zadar
slobodan.cace@zd.tel.hr

**UDK: 94(947,5)“-1/04”
937(093)**

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 28. travnja 2003.
Received:

ASERIJA U ANTIČKIM PISANIM IZVORIMA
Tekstovi i komentari

Apstrakt

U ovom prilogu pokušao bih pružiti potpuniji uvid u antičke pisane izvore u kojima se spominje Aserija. Obuhvaćeni su izvori koji su do nas došli preko prijepisa izrađenih tijekom srednjega vijeka (književna djela, itinerarski i kartografski izvori) te natpisi na kojima je u nekom obliku zabilježeno ime Aserije, odnosno Aserijata. Osim prijeko potrebnih podataka o pojedinim tekstovima, dodao sam i sažete napomene koje pomažu razumijevanju navoda u tekstovima. S obzirom na to da napose Plinijevi odlomci te međašni (terminacijski) natpisi iz 1. st. po Kr. pružaju osobito vrijedne podatke o Aseriji, kao gradu i kao zajednici, komentari su nešto opsežniji, s upućivanjem djela u kojima se mogu dobiti iscrpnije obavijesti i uvid u literaturu. Na kraju je kratak osvrt na samo ime Aserije.

Vjerujem da će i ovaj skromni prilog pokazati koliko značenje ima obnova arheoloških radova u Aseriji i koliko su opravdana očekivanja da će daljnja istraživanja bitno pridonijeti rasvjetljavanju brojnih otvorenih pitanja iz starije prošlosti sjeverne Dalmacije.

I. KNJIŽEVNI, ITINERARSKI I KARTOGRAFSKI IZVORI

1. Plinije Stariji

Gaj Plinije Sekund (*C. Plinius Secundus*), zvan Stariji, za razliku od svog sinovca istog imena, rođen je u Comu na sjeveru današnje Italije 23. ili 24. god. po Kr. Obavljao je različite vojne i civilne službe u Rimskom Carstvu. Poginuo je pri poznatoj erupciji Vezuva koja je zatrpala gradove Pompeje i Herkulan 79. god.

Plinijeva *Naturalis historia* (djelomice uspješan prijevod naslova glasio bi 'Prirodopis') svojevrsna je enciklopedija svakovrsnih znanja antičke epohe, objavljena 72. god. po Kr. Sva ta znanja Plinije je prikupio iz njemu dostupnih djela, na grčkom i na latinskom jeziku.

U III., IV., V. i VI. knjizi Plinije donosi geografski pregled poznatog svijeta. Posebice u onom dijelu koji prikazuje područja unutar granica Rimskog Carstva, Plinijev zemljopis jedinstveni je i iznimno vrijedan izvor.

Plinijev stil je lapidaran, dijelom zato što pisac svjesno oponaša arhaični rimski izraz, no svakako i zato što je doista riječ o enciklopedijskom djelu.¹ Takav jezik u svakom slučaju može otežati razumijevanje teksta. No u Plinijevu zemljopisu, negdje više, negdje manje, nailazimo na znatno veće teškoće prouzročene neusklađenošću podataka koje je Plinije prikupljao iz različitih izvora. U nizu radova potkraj 19. i početkom 20. st., D. Detlefsen i A. Klotz postavili su tezu o trima glavnim izvorima Plinijeve geografije: (1) opis obala (periplus) Sredozemlja, nastao pri samom kraju rimske republike, približno u trećoj četvrtini 1. st. pr. Kr. – često pripisivan plodnom i svestranom eruditu M. Terenciju Varonu (umro 27. god. pr. Kr.); (2) službeni popisi (ili statistike) provincija i same Italije, nastali pod Augustom ili malo kasnije; (3) karta koju je u Vipsanijskom trijemu, u Rimu, dao izraditi Augustov glavni suradnik Marko Vipsanije Agripa (uz kartu je izdano i razmjerno opširno djelo u kojem je pružen opis onoga što karta prikazuje).²

Svako od upotrijebljenih djela ima svoje metode i načine, a njih katkad doista nije lako uskladiti. Ima naznaka, uostalom, da Plinije dobar dio svoga zemljopisa nije ni uspio konačno urediti.³ Koliko je to naškodilo konzistentnosti njegova izlaganja, toliko nam je korisno zato što upravo kroz «nedovršenosti», proturječja i sl. uspijevamo prepoznati citate i prepričane odlomke korištenih djela koja su inače odreda izgubljena.⁴

---

¹ Usp. N. P. HOWE, 1985.

² D. DETLEFSEN, 1906; 1908; 1909; A. KLOTZ, 1981. Usp. također K. SALLMANN, 1971.

³ Pokazuje na primjeru opisa Hispanije T. A. LAPINA, 1987.

⁴ Iscrpan pregled prinosa proučavanju Plinijeva djela: K. SALLMANN, 1975, te G. SERBAT, 1986. Dobar pregled problematike Plinijeva opisa Ilirika: Y. MARION, 1996.

U III. knjizi Plinije dva puta spominje Aserijate, stanovnike Aserije. Tumačenje tih spomena prilično je složeno, a u mnogim važnim elementima i danas postoje proturječna mišljenja.⁵ Ovdje bismo nastojali pružiti prijeko potrebna objašnjenja kako bi se mogla jasnije sagledati važnost Plinijevih vijesti o Aseriji i Aserijatima.

Prvi spomen nalazimo na posve neočekivanom mjestu. U 130. glavi Plinije govori o unutrašnjem dijelu X. regije Italije (= *Venetia et Histria*):

3.130. *In mediterraneo regionis decimae coloniae Cremona, Brixia Cenomanorum agro, Venetorum autem Ateste et oppida Acelum, Patavium, Opitergium, Velunum, Vicetia. Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua. Venetos Troiana stirpe ortos auctor est Cato, Cenomanos iuxta Massiliam habitasse in Volcis. Feltrini et Tridentini et Beruenses Raetica oppida, Raetorum et Euganeorum Verona, Iulienses Carnorum.*

*Dein quos scrupulosius dicere non attineat, Alutrenses, Asseriates, Flamonienses Vanienses et alii cognomine Curici, Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates, Quarqueni, Tarvisani, Togienses, Varvari.*⁶

«U unutrašnjosti desete regije kolonije Kremona (Cremona), Briksija (Brescia) na području Cenomana, (na području) Veneta pak Ateste i gradovi Akelum (Asolo), Patavij (Padova), Opitergij (Oderzo), Velunum (Belluno), Vicetia (Vicenza). Matua (Mantova) jedina ostaje etruščanska preko Pada. Katon iznosi da Veneti potječu od trojanskog roda, a da su Cenomani (nekada) stanovali među Volcima blizu Masilije (Marseilles).

Zatim oni koje ne treba detaljnije prikazivati: Alutrensi, **Aserijati**, Flamonijensi Vanijseni i drugi s nadimkom Kurici, Forojulijensi s nadimkom Transpadanci (Zuglio), Foretani, **Nedinati**, Kvarkveni, Tarvisani (Tarvisio), Togijensi, **Varvari**. »

Vidi se da je pisac, nakon što je najprije nabrojio poznatije gradove oblasti, prešao na manje značajne, koje jednostavno niže prema abecednom rasporedu, ne govoreći u kojem se dijelu oblasti nalaze, kao što je inače naznačio za prvu grupu gradova. Također je uočljivo da sve gradove iz prve skupine možemo identificirati bez teškoća, dok to nije moguće za drugu skupinu; točnije, zanemarujući imena otisnuta masnim slovima, pouzdano se mogu identificirati samo dva grada, oba na tlu današnje Furlanije, *Forum Iulii* – danas *Zuglio* i *Tarvisium* – danas *Tarvisio*.

Oko identifikacije preostalih u historiografiji postoje i danas vrlo proturječna domišljanja. Ovdje nije moguće izlagati pojedina stajališta. Samo ćemo naglasiti da su teškoće oko razumijevanja Plinijeva pisanja ponajprije proistekle iz toga što se nisu uzimali u obzir postulate koje je formulirao još Detlefsen ili, gledajući iz drugog kuta, zato što se nije do-

⁵ Iserpan historijat proučavanja donosi L. MARGETIĆ, 1979. Usp. A. STARAC, 2000.

⁶ Tekst prema izdanju H. ZEHNACKER, 1998, 102.

sljedno poštivao filološki pristup tekstu koji nalaže, najjednostavnije govoreći, da se ponajprije pokuša slijediti misao koju razvija sam pisac u svojem tekstu.

Čitajući gore navedeni odlomak, uočavamo da se među manje važnim općinama unutrašnjosti X. regije navode *Asseriates*, *Nedimates* i *Varvari*. Teško je ne povezati ih s liburnskim gradovima *Asseria*, *Nedinum*, *Varvaria*. No Premerstein, a za njim i mnogi autori sve do danas, nastojali su ovim trima dodati i druge.⁷ Tako su se Alutrensi dovodili u vezu s Alvonom (Labin) ili pak s Alverijom (liburnska općina u susjedstvu s Aserijom), Flamonenses s Flanom (Plomin), *Curici* s Krkom (Curicum). U svim tim slučajevima vidljive su teškoće koje se nastoje prevladati pretpostavljajući pogreške u rukopisnim predajama. No čini se da se time problemi samo dodatno otežavaju.

Moguće je da uistinu nikada nećemo otkriti kako se moglo dogoditi da imena nekih liburnskih općina uđu u popis općina unutrašnjosti X. regije. Pomišljalo se čak i na to da je do pogreške došlo, uz ostalo, i zato što je Liburnija neko vrijeme bila priključena Italiji. Nama se pak čini da u nedostatku boljih pokazatelja valja jednostavno upitati sljedeće: predstavljaju li pouzdano prepoznate liburnske općine, dakle Aserijati, Nedinati i Varvari, neki konzistentan skup, grupu koju inače povezuje neko zajedničko svojstvo?

Boljim poznavateljima liburnsko-rimskih središta u sjevernoj Dalmaciji nije teško naći odgovor. Aserija, Nedinum i Varvarija uistinu su tri liburnska središta koja se ističu svojim bedemima, izgrađenim pod očevitim utjecajem helenističkoga graditeljstva, te razmjernim bogatstvom svoje elite koja se oslanja na rimsku zaštitu u burnim događajima tijekom 1. st. pr. Kr. koji traju sve do konca Batonova ustanka 9. god. po Kr.

Osim toga, ova tri mala grada nalaze se *in mediterraneo* «u unutrašnjosti», dakle ne na obali.

Skupina je mogla nekom Plinijevom pogreškom upasti u popis općina unutrašnjosti X. regije. Moguće je da se to dogodilo i zato što Plinije nije raspolagao podatcima za stanje nakon što je August proširio Italiju od Formiona (rječica Rižana južno od Trsta?) na rijeku Rašu: kombinirajući različite popise, Plinije je možda pogreškom uvrstio naše tri zajednice u X. regiju Italije.⁸

Sudeći po etnicima *Nedimates* i *Varvari*, likovima koji se inače ne javljaju u književnim ni u natpisnim vrelima (etnici glase *Neditae*, odn. *Varvarini*), reklo bi se da je riječ o nekom popisu nastalom u *starije* vrijeme, moguće koncem republikanskog doba.

Ovdje se zapravo upućuje na mogućnost za formuliranje još jedne pretpostavke koja bi mogla biti posebno značajna za samu Aseriju.

---

⁷ A. v. PREMERSTEIN, 1924.

⁸ Ovdje iznosimo problematiku u najsazetijem obliku; načelno za ovakvo gledanje L. MARGETIĆ, 1979.; obrazloženje gore iznijeta prijedloga: S. ČAČE, 1993.

Sukladno Detlefsenovoj tezi o trima glavnim vrelima Plinijeva zemljopisa («Dreiquellen-Theorie»), potku Plinijeva opisa čini opis obalne crte Sredozemlja. Ta je crta negdje i doslovno opisana, no najčešće je naznačena imenovanjem susljednih točaka u orijentiranom nizu; te točke, u slučaju da Plinije podrobno prenosi podatke izvora, mogu biti rtovi, ušća rijeka i, najčešće, gradovi na obali. U slučaju Liburnije Plinije postupa nešto drukčije, utoliko što razbija konzistenciju obalnog niza, pa za sektor od ušća Raše do Nina (Aenona) donosi najprije popis gradova (*oppida*) u zemljopisnom rasporedu, čemu dodaje jedinu primorsku «ne-gradsku» općinu (*civitas Pasini*) i jedinu rijeku koju njegov izvor spominje: to je Telavij, u doba kasne republike granica između Japudije i Liburnije (*flumen Telavium quo finitur Iapydia*). I u nastavku, za južnoliburnsku obalu, od Zadra (*Iader colonia*) do ušća Krke (*Titus flumen*), drži se zemljopisnog reda, navodeći točan položaj otoka Murtera (s gradom: *Colentum insula*), najvjerojatnije koristeći se mjerama iz Agripina djela i karte.

Plinijev zemljopisni izvor, pripisan Varonu, naziva se «periplus», jer sve upućuje na to da se radi o djelu koje je, po uzoru na grčke zemljopisce, Sredozemlje opisivalo prikazujući redom dijelove obale, s više ili manje iscrpnim navođenjem relevantnih objekata (rtova, ušća, gradova i dr.). No bilo bi pogrešno smatrati da to djelo iz 1. stoljeća pr. Kr. ne sadrži nikakvih podataka o zaleđu. Plinije, napokon, sam citira Varona u vezi s brojem općina u širem području koje se vjerojatno poklapalo s kasnijim naronitanskim okrugom (3, 143).

Drugim riječima, detaljniji opis priobalja ne isključuje napomene o zaleđu, posebice ne onom neposrednom. Čini mi se da je posve dopušteno pretpostaviti da je ovaj stariji izvor za južnu Liburniju doista mogao iznijeti i neku napomenu o brojnim općinama u neposrednom i dubljem zaleđu obale, navodeći poimence samo najistaknutije, a to bi bili upravo Aserijati, Nedinati i Varvari.

Ukratko, analiza Plinijeva teksta dopušta interpretaciju prema kojoj bi već u djelu nastalom na temelju podataka prikupljenih nedugo nakon 47. god. pr. Kr.⁹ Aserijati bili spomenuti kao jedna od znatnijih zajednica Liburnije.

(21) 3.139. *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. Pars eorum fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bu[li]ni et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat.*

*Ius Italicum habent eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae.*¹⁰

⁹ Glede datiranja podataka koje Plinije preuzimlje iz geografskog vrela: S. ČAČE, 2001.

¹⁰ Tekst prema izdanju H. ZEHNACKER, 1998, 107.

«Narod Liburna seže od Raše do rijeke Krke. Njihov dio bijahu Mentori, Himani, Enheleji, Bulini i oni koje Kalimah naziva Peucetijima, a sada se sve jednim imenom zajedno zove Ilirikom. Malo je općina dostojnih spomena, a ni imena nisu laka. Skardonitanskom okružju pripadaju Japodi i od Liburna 14 općina, od kojih nije suvišno imenovati Lacinijense, Stulpine, Burniste, Olbonense. Italsko pravo u ovom okružju imaju Aluti, Flanati – po kojima se zove zaljev, Lopsi, Varvarini, a oprost od podavanja uživaju Aserijati, te s otoka Fulfinati i Kurikti».

U ovom odjeljku Plinije započinje opis provincije Ilirika – Dalmacije. Nakon uvodnih, očevidno nesređenih napomena, otvara konkretan opis okružjem kojem je središte Skardona. Koristeći se službenim vrelom, popisom zajednica u okviru pojedinih dijelova provincije, Plinije najprije navodi Japode u cjelini (vjerojatno svjesno ispuštajući popis njihovih općina) te četrnaest neznatnijih liburnskih općina, od kojih imenuje samo četiri. Na to dodaje popis povlaštenih općina Liburnije. Tako imamo četiri općine s italskim pravom, te tri općine koje uživaju «imunitet» – Aserijate, kao i dvije općine na otoku Krku: Fulfinate (*Fulfinum* – Omišalj na Krku) i Kurikte (*Curicum* – grad Krk).

Oko tih navoda također se vodi duga rasprava. Po sudu većine znanstvenika u popisu okružja koji teško da je nastao prije zaključnog dijela Augustove vladavine, a možda upravo tijekom uprave namjesnika Dalmacije P. Kornelija Dolabele (14. - 20. god. po Kr.), naprosto ne može biti italskog prava za liburnske općine. To je počast i određena materijalna povlastica namijenjena općinama rimskih građana izvan Italije, dakle u provincijama. Temeljem te povlastice njihov se posjed smatrao kviritskim vlasništvom i na njega se nije plaćao porez.

Lako je moguće, stoga, da se Pliniju potkrala pogrješka. No imajući u vidu da nakon četiri općine s navodnim italskim pravom slijede tri s povlasticom imuniteta, postavlja se pitanje koju su to povlasticu četiri prve općine mogle uživati. Imunitet je pak podrazumijevao oprost od tributa, no smatra se da u Plinijevim izvorima imunitet označuje još povoljniju poziciju: oprost i od često vrlo teških obveza (u provincijama grčkog jezika zvane «liturgijama») spram provincijskog namjesnika.¹¹

L. Margetić se zalaže za to da se radi o *ius Latii*, dakle latinskom pravu, što bi značilo da su u prvom provincijskom popisu samo četiri navedene općine stekle taj status.¹² Na žalost ni taj se prijedlog ne može lako prihvatiti, jer je moguće da su već u prvoj polovici Augustove vladavine municipalni ustroj, koji pretpostavlja latinsko pravo pripadnika općine, stekli *Aenona* (Nin), a moguće i *Apsorus* (Osor).

Unatoč ovim i drugim otvorenim pitanjima, ipak ostaje nedvojbeno da je Aserija u početnoj etapi novoustrojene provincije, dakle uskoro nakon 9. god. po Kr., uživala prilično povlašteni položaj.

---

¹¹ O imunitetima: R. BERNHARDT, 1980.

¹² L. MARGETIĆ 1979, 1996.

Imunitet se u pravilu stjecao posebnim zaslugama za Rim, ponajprije u ratnim okolnostima. Razumljivo, ne možemo utvrditi kojom su prilikom Aserijati stekli tolike zasluge u očima Rimljana, no tih je prilika tijekom burnog 1. stoljeća prije Krista uistinu bilo mnogo, posebice zbog toga što su liburnske općine, kao rimske saveznice, bile na udaru susjeda, Delmata istočno od Krke, kao i ostalih u zaleđu.

Posredno pak Plinijev podatak potvrđuje da je u vremenu stvaranja provincije Ilirika/Dalmacije Aserija još uvijek liburnska, odnosno s rimskog stajališta peregrinska općina. Pretpostavlja se da je municipalni ustroj s uvođenjem latinskog statusa za svoje građane Aserija dobila uskoro, a svakako još unutar prve polovice 1. stoljeća po Kristu.¹³

2. Ptolemej

Geogr. 2, 16, 6

Klaudije Ptolemej, matematičar, astronom i geograf koji je djelovao u Aleksandriji u 2. stoljeću po Kr.

Nastavljajući s višestoljetnim nastojanjima zemljopisaca da postignu što točniji kartografski prikaz, Ptolemej se oslonio na rezultate Marina iz Tira i razradio sustav koordinata zemljopisne dužine i širine – koji je preteča današnjeg sustava meridijana i paralela.¹⁴

Za određivanje položaja pojedinih točaka poznatoga svijeta Ptolemej se služi podacima o dužini dana; budući da je takvih podataka imao razmjerno malo, morao se obilno služiti dopunskim izvorima, a ponajprije tekstovima i kartama iz kojih je uzimao podatke o cestovnim udaljenostima te o udaljenostima među pojedinim točkama na moru.

Ptolemejevo se djelo sastoji od teksta koji uglavnom sadrži popise zemljopisnih objekata s navođenjem zemljopisnih dužina i širina, te karata. Zahvaljujući prijepisima, kao i precrtavanjima karata u srednjovjekovnom Bizantu, raspoložemo razmjerno dobrim uvidom u ovo izvanredno djelo.¹⁵

Popis koji slijedi, obuhvaća ono što Ptolemej naziva «unutrašnjošću Liburnije». Njegova Liburnija zapravo je sjeverozapadni dio provincije Dalmacije, a gradovima u unutrašnjosti smatraju se svi oni koji ne leže na samoj obali mora ili vrlo blizu nje.

¹³ G. ALFÖLDY 1962; 1965, 84-85; J. J. WILKES 1969, 214-215; M. SUIĆ, 1980; A. STARAC, 2000, 95-96.

¹⁴ Novije obuhvatno djelo o Ptolemeju: G. AUJAC, 1998. Teorijske pretpostavke Ptolemejeve geografije i obrada podataka za naše primorje: M. KOZLIČIĆ, 1990; M. KOZLIČIĆ, 1990.

¹⁵ L. JELIĆ, 1900.

Πόλεις δὲ εἰς μέσγχοι	Gradovi u unutrašnjosti Liburnije su
Λιβουρνίας μόν	
Τεδίαστον λθ μδ γ	Tedijast 39° – 44°50' (nepoznato)
Ἄρουκκία λθ μδ δ	Arukija 39° – 44° 45' (Arupij (Vital kod Otočca)
Ἄρδοτιον μ μδ γ	Ardotij 40° – 44° 50' (u Lici)
Στουλπί λθ μδ γο	Stulpi 39° 30' – 44° 50' (nepoznato)
Κουρκούμ μ μδ	Kurkum 40° 30' – 44° 30' (nepoznato)
Ἀσανκαλεί μα μδ δ	Ausankalij 41° 30' – 44° 45' (u Lici)
Ὀβαρουαρία μα ς μδ ς	Varvarija 41° 10' – 44° 10' (Bribir)
Σαλούια μα γ μδ γο	Salvija 41° 20' – 44° 40' (kod Glamoča)
Ἄδρα μβ μδ γο	Adra 42° 30' – 44° 40' (oko gornje Zrmanje)
Ἄραυζῶνα μβ μδ γ	Arauzona 42° 30' – 44° 40' (Vel. Mrdakovica kod Zatona)
Ἄσσεσία μβ δ μδ γ	Asesija 42° 15' – 44° 20' (=ASSERIA)
Βοῦρνον μβ δ μδ γ	Burnum 42° 45' – 44° 20' (kod Ivoševaca na Krki)
Σιδρῶνα μγ μδ	Sidrona 43° 30' – 44° 30' (Medviđa)
Βλανῶνα μβ ς μδ	Blanona 42° 10' – 44° (Stabanj kod Biograda)
Ἔουπορούμ μγ μδ	Voporum 43° – 44° (Promona?)
Νήδινον μδ μδ δ	Nedinum 44° 30' – 44° 15' (Nadin)

Lik *Assesia*, kako je u rukopisima predano, zacijelo potječe od neke davne pogreške koja se uvukla u prijepise. Sudeći prema srednjovjekovnim precrtima, ponajprije po karti iz urbinatskog kodeksa, pozicija Aserije razmjerno je dobro odmjerena, jer je prikazana u zaleđu Jadera-Zadra; neku veću točnost, imajući u vidu sve nedostatke Ptolemejeve kartografije, doista je besmisleno i tražiti. Tu poziciju dobivamo i kada sami (re)konstruiramo Ptolemejevu kartu na temelju koordinata.

Zanimljivo je ipak da pozicioniranje drugih mjesta iz južne Liburnije ne može dobiti sličnu, «prolaznu» ocjenu. Primjerice: Varvarija je odlutala daleko na zapad, dok je Nedinum otklizao još dalje prema istoku; Blandona, koja mora biti negdje između Aserije i morske obale oko Biograda, smještena je unutrašnjost dublje od same Aserije itd. Ovdje međutim ne možemo ulaziti u ispitivanja uzroka ovih pogriješaka.

3. Peutingerova karta

Na 11 pergamentskih listova sačuvana je srednjovjekovna kopija antičke cestovne karte. Vjerojatno je da je kopija načinjena u 12. ili ranom 13. st. u nekom južnonjemačkom samostanu, odakle ju je preuzeo bečki humanist K. Celtes. Kartu je oporučno ostavio Konradu Peutingeru (1508.), po kojemu je i dobila danas općenito usvojeno ime.

Karti nedostaje prvi list slijeva. Izvorno su listovi bili spojeni i tvorili su svitak (rotulus). Ukupna dužina sačuvane karte je 6,75 m, a širina samo 34 cm. Taj omjer jasno pokazuje da je poznati svijet prikazan veoma izduženo. Tako iskrivljen prikaz je, međutim, prilagođen osnovnoj svrsi karte: prikazati glavne ceste, s naznakom postaja i udaljenosti među njima, uz određeni broj podataka, u slici ili tekstu, o relevantnim geografskim pojavama (na moru otoci, na kopnu rijeke, planine i dr.). Karta je prema tome očevitno bliska itinerarijima, tekstovima u kojima se nabrajaju ceste i donose podatci o udaljenostima među redom navođenim postajama – otuda i naziv *Itinerarium pictum* («Oslikani itinerarij») za Peutingerovu kartu.

Aserija na Peutingerovoj karti
Asseria on the Peutinger's map

Smatra se da podatci iz karte vuku podrijetlo još iz Agripine karte iz Augustova doba, na temelju koje je u ranom 3. st. izrađena cestovna karta. Ova je pak vjerojatno redigirana u kasnoj antici (5. st.) i u tom obliku dalje kopirana.¹⁶

Antička Liburnija prikazana je na segmentu IV. i, malim dijelom, na segmentu V. Južni dio Liburnije, koji nas ovdje zanima, nalazi se u sekcijama 3. i 4. segmenta IV. Uočava se poluotok s natpisom *iadera* (Zadar) i vinjetom s dvije kule. Odatle vode dvije ceste.

1. Prva ide uz more do mjesta označenog vinjetom nalik zadarskoj, s natpisom *sardona* (tj. *Scardona*, Skradin); ona nastavlja prema Saloni. Između Jadera i Skardone nad crtom koja prikazuje cestu, nešto bliže Jaderu, stoji oznaka *xx*, tj. 20 rimskih milja. Budući da to iznosi oko 35 km, što je premalo s obzirom na stvarni razmak, odavna je zamijećeno da je na ovom sektoru karte još u nekom starijem predlošku došlo do oštećenja, te da su tom prilikom izgubljena imena jedne do dvije postaje između Zadra i Skradina, kao i odgovarajuće oznake udaljenosti. Sudeći prema Antoninovu itinerariju, gotovo je sigurno da je nakon 20 milja od Zadra stajala oznaka za mjesto *Blandona*.

2. Druga cesta iz rimskog Zadra vodi do postaje *nedino* (*Nedinum*, Nadin), udaljene 12 (*XII*) milja (18 km); postaja je označena koljenastim lomom crte, kao što je slučaj s ve-

¹⁶ Izdanje E. WEBER, 1976.

činom postaja na karti. Nakon daljnjih 12 (XII) milja dolazi novo koljeno s natpisom *aserie*, što je očevidno *Asseria*. Slijedi nastavak ceste s oznakom *XII* i još dva koljena do vinjete s dvije kule i natpisom *burno*, što je *Burnum*, legijski tabor i grad na rijeci Krki kod Ivoševaca, sjeveroistočno od Kistanja. Dva koljenasta loma na crti koja predstavlja cestu, znak su da su između Aserije i Burnuma bile zabilježene dvije postaje čija imena, na žalost, nisu sačuvana. Prva se nalazila na 12 milja (18 km) od Aserije, svakako u smjeru istoka, dok za daljnje postaje nisu sačuvane oznake udaljenosti.

Cesta na kojoj leži Aserija, važna je prometnica koja je povezivala najveći grad Liburnije, Jader, s Burnumom, važnim vojnim uporištem i prometnim čvorištem.¹⁷

4. Anonim Ravenjanin

Cosmographia

«Kozmografija» je djelo nastalo na razmeđu antike i srednjeg vijeka. Njegov autor je nepoznati pisac iz Ravene u Italiji koji je mogao djelovati, kako se nagađa, u 7. ili 8. stoljeću. Opisujući poznati svijet, koristi se različitim djelima, no poglavito onima itinerarske naravi. Radi se o tekstovima i kartama (poput prethodno prikazane Peutingerove karte) kojima je zadaća prikazati ponajprije ceste, putne postaje i udaljenosti među postajama. Djelo je dragocjeno kao izvor koji bilježi mnoštvo mjesnih imena, među kojima i brojna koja nam nigdje drugdje nisu zabilježena. Premda Ravenjaninovi izvori u krajnjoj liniji potječu iz djela s početaka Carstva – kao i sama Peutingerova karta – tijekom kasne antike došlo je do brojnih revizija i usklađivanja s novim stanjem.¹⁸

4, 16 (210, 17-18 i 211, 1-7)

Decimin - Endetrio – Magum - Promona - Adrise - Arberie - Seriem – Crambeis - Edino

Aserija se spominje u sklopu niza imena gradova koji se redaju od mjesta Decimin (Dicmo). U tom nizu prepoznajemo važnu rimsku cestu koja je iz Salone, glavnoga grada rimske Dalmacije, preko Klisa izbijala na Dicmo i odatle produžavala k sjeverozapadu preko Andetrija (*Endetrio*, kod Muća), Magnuma (*Magum*, Balina glavica u Kljakama jugoistočno od Drniša), Promone (kod Tepljuha, sjev. od Drniša) i dalje preko Puljana te preko Krke na Burnum (u Ivoševcima kod Kistanja). Zbog nepoznatih razloga Ravenjanin izostavlja Burnum i spominje postaju *Adrise*, što je zasigurno Hadre na Peutingerovoj karti, odn.

¹⁷ Za novije stanje proučenosti rimske cestovne mreže u sjevernoj Dalmaciji, napose s obzirom na Aseriju, v. Ž. MILETIĆ, 1993.

¹⁸ Opće podatke i pregled problema u vezi s rimskom Dalmacijom: S. ČAČE, 1995. Koristi se izdanje PINDER i PARTHEY, 1860; usp. J. SCHNETZ, 1940, te komentare i tumačenja – ne uvijek sretna – u L. DILLEMANN, 1997.

Ptolemejeva *Adra*, mjesto koje se moralo nalaziti oko gornjeg toka Zrmanje; važnost je Hadre u tome što se od nje cesta pela u Liku i nastavljala prema Senju (*Senia*), odnosno preko raskrižja u Gackom polju prema Panoniji i Sisku (*Siscia*).¹⁹

Ravenjaninov niz se, međutim, nastavlja slijedeći cestu koja je Hadru povezivala s Kotarima, pa nakon *Adrise* donosi *Arberie*, što je očividno identično imenu općine Alverita, istočnih susjeda Aserije. Alveriju možda valja tražiti na gradini Jarebnjak u Brgudu. Odatle je pak, preko Lisičića, cesta morala voditi do same Aserije, koju Ravenjanin bilježi u liku *Seriem*.

Spomenuvši Aseriju, Ravenjanin opet «skače» na raniju trasu magistralne ceste za Seniju, pa spominje *Crambeis*, što odgovara postaji *Clambetis* na Peutingerovoj karti, najvjerojatnije negdje kod Gračaca na jugu Like.

Nakon ovoga se Ravenjanin vraća u Kotare i bilježi *Edino*, što je svakako pogrešno pisanje za **Nedino*, Nadin (*Nedinum*).²⁰

Sam lik *Seriem* možda potječe od imena Aserije u akuzativu (*Asseriam*), što bi moglo upućivati na prirodu Ravenjaninova izvora: dopušteno je zamišljati neki tekst koji opisujući ceste ovog kraja na nekom mjestu spominje cestu što vodi do Aserije, a to se u latinskom može iskazati akuzativom cilja, s prijedlogom *ad* ili bez njega. Samo pisanje **Seria* upućuje na kasnoantičku redakciju Ravenjaninova vrela. Nisu rijetki primjeri, osobito iz toponimije, kada se početni skup slova shvaća kao prijedlog (**As-seria (m)*), kao da je izvorno **ad Seriam*), pa se on ispušta (V. niže o likovima imena Aserije i njegovoj sudbini nakon antike).

II. NATPISI

1. Nadgrobni spomenik, CIL III 2850 (9930), Podgrađe

Nadgrobni spomenik tipa liburnski cipus, s oštećenim gornjim dijelom i potpuno sačuvanim natpisnim poljem. Pronađen u Podgrađu kod crkve, oko 1900. Usp. I. Fadić, 1990, br. 9, 256, T. 3, 2.

Arheološki muzej Zadar, inv. br. 428.

¹⁹ S. ČAČE, 1993, 383 i d.; Ž. MILETIĆ, 1993.

²⁰ S. ČAČE, 1993, 386-388 i sl. 7.

T. IVLIO	<i>T(ito) Iulio</i>	Titu Juliju
CLEMEN	<i>Clemen-</i>	Klemen-
TI DEC. AS	<i>ti, dec(urioni) As-</i>	tu, dekurionu As-
SERIA. IVLIA	<i>seria(e), Iulia</i>	erije, Julija
T. F. PROCLI	<i>T(iti) f(ilia) Procli-</i>	Titova kći Prokli-
NA. FRATRI	<i>na fratri</i>	na bratu
P	<i>p(osuit)</i>	postavi.

S obzirom na to da nomen *Iulius* u Liburniji gotovo redovito nose ljudi domaćeg podrijetla, vjerojatno je da tu pripada i obitelj Tita Julija Klementa.

Kao član dekurionskog vijeća, Julije Klement je nedvojbeno pripadao imućnoj i uglednoj obitelji. Pri tomu je svakako zanimljivo što nadgrobni spomenik ima oblik tzv. liburnskog cippusa koji je u Aseriji očevidno bio veoma popularan u odmaklom 1. i u 2. stoljeću.²¹

2. Natpis na dva ulomka arhitrava, CIL III 15026, Podgrađe

Natpis se našao na ulomcima bogato ukrašenog arhitrava koji pripada dijelu forumskog portikata. I natpis CIL III 15027 se nalazi na ulomcima arhitrava, također pronađenim u području foruma Aserije, no sudeći po drukčijem ukrasu ne radi se o istoj gradnji.²²

... vet(eranus) leg(ionis) X] Frete[nsis p]rimus omnium Asser[iatium... porticum? ex sestertium...]CC (milibus) testamen[to] fieri iussit.

Prema spomenu X. legije Fretensis, inače još za Augusta stacionirane na istoku Carstva, radi se o veteranu, očevidno rodnom iz Aserije, koji je najvjerojatnije stupio u vojsku u ranom 1. st. po Kr.²³ Ime nije sačuvano. Nije sačuvan ni ukupni iznos ulaganja: na natpisu ostaje zabilježeno samo *CC (milibus)*, tj. 200.000 sestercija uloženi u gradnju trijema, a to je premalo s obzirom na monumentalnost objekta vidljivu iz blokova s natpisom.²⁴

²¹ O ovim spomenicima u Aseriji i u Liburniji uopće: I. FADIĆ, 1991.

²² Osnovni podatci o spomenicima i društvenom kontekstu: J. MEDINI, 1969, 60-61, 64 i d., prema kojemu i tekst natpisa i glavni podatci iz komentara. Izgled foruma i pripadni nalazi u H. LIEBL - W. WILBERG, 1908.

²³ Razumljivo, s obzirom na fragmentarnost natpisa, ne možemo znati nije li nepoznati Aserijat postigao i neki viši rang/čin u rimskoj vojsci.

²⁴ J. MEDINI, 1969, 58.

Međašni natpisi

U Liburniji se pronašao razmjerno velik broj međašnih natpisa. Radi se o natpisima uklesanim u visoke pločaste kamene blokove ili u živoj stijeni, sa svrhom da se obilježi razgraničenje teritorija susjednih zajednica. Kako se razabire iz više natpisa, precizna razgraničenja na terenu provedena su nastojanjem provincijskog namjesnika P. Kornelija Dolabele koji je upravljao provincijom Dalmacijom između 14. i 20. god. po Kr., tj. na samom početku vladavine cara Tiberija. Svrha takvih mjera načelno je jasna: rimska vlast, određujući točne međe pojedinih subjekata koji imaju prava raspolaganja određenim teritorijem, ujedno utvrđuje područja pravne odgovornosti upravnih i samoupravnih tijela i dužnosnika, te postavlja okvire obuhvatnog zemljišnika (katastra). Ovo drugo ima posebno značenje: time se potiče domorodačku većinu da prihvati rimski sustav vlasništva nad zemljom, što je presudan korak u procesu napuštanja domaćih tradicija i običaja.

Međaši pronađeni u okolici Aserije, dovoljno su brojni da se može pomišljati i na ocrtavanje dijela granice aserijatskog općinskog teritorija.

Razgraničenje s Korinjanima

1. Natpis: Neobjavljen. Gornji Karin.

Natpis je 1950-ih godina pronašao M. Ivaniš iz D. Karina, na poblize neodređenom mjestu u istočnom dijelu G. Karina. Dugo je ležao u dvorištu zadružne trgovine u D. Karinu (Dubroje) gdje je zatečen i snimljen 1985. Nije poznato gdje se sada nalazi.

Ulomak pločastog bloka nepravilnog trokutastog oblika, očevidno srednji dio međašnog kamena. Najveća visina 104 cm, širina 72 cm, debljina do 32 cm. Moguće je procijeniti da je prvobitna visina iznosila oko 150 cm, a širina oko 80 cm. S lica je kamen grubo priređen, s mnogo neravnina, dok je s naličja tek grubo okresan.

Slova su podjednake visine, 6-7 cm. Od prvog retka sačuvani su samo donji završetci dvaju prvih slova. U drugom retku oštećen je završni dio, gdje nedostaju najmanje dva slova. Treći je redak cjelovit i čitak, a u četvrtom su gotovo sasvim izbrisani tragovi posljednjih dvaju slova. U petom retku nedostaje dio pretposljednog, te posljednje slovo. U šestom retku nedostaje dio posljednjeg sačuvanog slova, kao i još barem dva slova u produžetku.

Slova su pretežno široka. T se ističe kratkom vodoravnom hastom; slova C, G i S imaju izvijene («zastavičaste») gornje završetke.

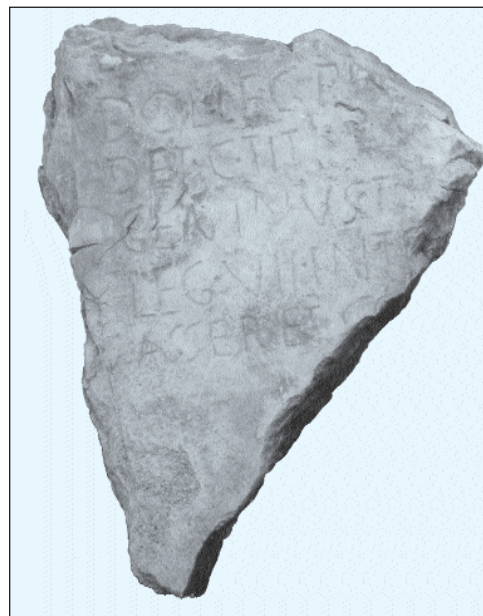
Unatoč neravninama i sekundarnim oštećenjima, mjestimice se jasno vide točke kojima su odvojene riječi.

Tekst bi se mogao restituirati na sljedeći način:

*Ex [decr(eto) P(ubl)ii) Corn(elii)
Dol(abellae) leg(ati) pr(o) [pr(aetore)
det(erminavit) C(aius) Titius
Geminus(centurio?) [-? –
leg(ionis) VII inte[r
Asser(iates) et C[or(inienses)]*

«Po odluci Publija Kornelija
Dolabele, propretorskog legata,
razgraničio Gaj Titije
Gemin, centurion...
VII. legije, između
Aserijata i Korinjana. »

Čitanje prvog retka temelji se, prvo, na spomenutim ostacima donjih krajeva dvaju slova u preostatku najvišeg retka natpisa, gdje se uočava trag vodoravne haste (E) i potom dvije udubine koje bi mogle pripadati donjem kraju slova X; s obzirom na analogije glede početka uobičajene formule, restituiramo početno EX, a na temelju početnog DOL, odvojenog točkom od sljedećeg LEG, pretpostavljamo da je riječ o terminaciji izvedenoj pod Dolabelom, odnosno da u prva dva retka valja očekivati namjesnikovo ime. Imajući u vidu raspoloživi prostor, očekujemo da se imenska formula javlja u pokraćenom obliku: P. CORN / DOL.

Zbog nečitkosti završetka drugog retka teško je reći kojim je kraticama predstavljena namjesnikova titula. Ovdje uzimamo ono što se čini vjerojatnim s obzirom na tragove u kamenu i na raspoloživi prostor.

U trećem se retku dovoljno jasno čita *det(erminavit)* i prva dva elementa imenske formule centuriona Gaja Titija Gemina.

U četvrtom retku natpis postaje posve nečitak nakon kognomena Geminus; vjerojatno slijedi sigla (*centurio?*) i oznaka centurionskog ranga.

U petom retku jasna je oznaka pripadne legije te (očekivano) *inte[r*.

Napokon u šestom retku dolaze imena općina između kojih je provedeno razgraničenje. Na prvom su mjestu navedeni nedvojbeno Aserijati, na drugom, iza veznika *et*, je slovo C koje, s obzirom na mjesto nalaza i imena poznatih općina koje graniče s Aserijatima, možemo dopuniti samo kao *C[or(inienses)]*.

Gruba izvedba spomenika odgovara i inače neuobičajenom skraćivanju imena na-

mjesnika. Posebna napomena odnosi se na ime centurionovo. Na međašu koji se nalazi uzidan u vrata crkve sv. Mihovila u Popoviću, a tiče se razgraničenja Nedita i Korinjana (CIL III 9973 = ILS 5953), očevidno isti centurion naveden je kao *S. Titius Geminus* (4. redak). Taj međaš, naime, postavljen je pod namjesništvom Aula Ducenija Gemina iz Neronova doba u sklopu akcije za ponovno podizanje međaša duž crte razgraničenja kako je utvrđena pod Dolabelom. Tijekom sukoba između Korinjana i Nedita koji su potrajali oko pola stoljeća, međaši su očevidno bili pobacani i porazbijani, pa je sredinom 1. st. po Kr. uslijedila njihova restitucija, odnosno, kako svjedoči međaš koji je nekada stajao u sv. Martinu u Pridrazi (CIL III 2883), djelomična revizija granične crte. Za nas je važno da se na međašu iz Popovića, u početnom dijelu gdje se citira determinacija pod Dolabelom, navodi ime Dolabelina centuriona kao: *S. Titius Geminus pri(nceps) posterior leg(ionis) VII*. Vrlo je vjerojatno da je nekom zabunom ovdje pogrešno navedeno centurionovo ime: umjesto C. napisano je S. Pogreška je najvjerojatnije nastala još u predlošku s kojega se tekst, pod nadzorom opunomoćenih centuriona, prenosio na kamen.

Natpis potvrđuje ono što je na temelju drugih međaša poznato, to jest da je upravo za Dolabeline uprave izvršeno prvo sustavno razgraničavanje među općinama u provinciji, odnosno da su se već tada nastojala pronaći trajna rješenja u spornim slučajevima. Također pretpostavljamo da je, za razliku od očevidno burne povijesti razgraničenja između Nedita i Korinjana, međa između Korinjana i Aserijata trajno opstala.

Razgraničenje sa Sidrinima

2. Natpis iz Bruške, pronađen 1903. Prva objava: A. Colnago i J. Keil, *Römischer Grenzstein bei Bruška, Oesterr. Jahresh.*, 8 (1905), Beibl. 53, 119. Usp. Wilkes, 1974, br. 10, 262, i sl. 3.

Vapnenački kglomerat; kamen visine 1,90 m, širine 0,66 m, debljine 0,20 m; prelomljen na dva komada.

[? iussu... legati] | Caesaris Au[g(usti) Germanici] inter Sidrinos et | Asseriates Q(uintus) Aebu | tius Liberalis (centurio) leg(ionis) | XI definit.

« (po nalogu... legata) Cezara Au(gusta Germanika), između Sidrina i Aserijata Kvint Ebu-cije Liberal, centurion XI. legije, razgraničio. »

Pronađen kod nekadašnje žandarmerijske postaje u Bruškoj, na cesti Benkovac - Medviđa. Vjerojatno je da je to i mjesto gdje je međaš bio izvorno postavljen, odnosno da je tu bila jedna od točaka na granici između Aserijata i Sidrina. U literaturi se javljaju različita mišljenja o tome gdje valja tražiti Sidrine, odnosno njihovo naselje i općinu Sidronu.

Sudeći prema ovom međašu, budući da znamo položaj Aserije, prirodan je zaključak da se Sidrona mora nalaziti u produžetku prirodnog i gotovo jedino prihvatljivog prolaza prema platou Bukovice, dakle, na Gradini kod kuća Milanko u Medviđi.

Sudeći po obliku sačuvanog dijela carskog imena, kao i po spomenu centuriona Kvinta Ebucija Liberala, to se razgraničenje odigralo u doba vladavine Neronove, 54. - 68. god. po Kr., odnosno pod namjesnikom Aulom Ducenijem Geminom.²⁵

Razgraničenje s Alveritima

Zahvaljujući nalazima triju međašnih natpisa s identičnim tekstom, može se nešto više doznati o sjeveroistočnim susjedima Aserijata. To su Alveriti, pripadnici vjerojatno skromne općine čije ime je moralo glasiti *Alveria*, a potvrđeno je u ponešto promijenjenom obliku u Ravenjanina (v. gore, br. 4: *Arberie*).

3. Natpis: CIL III 9938, Dobropoljci. Prva objava M. Glavinić, Mitt. Central-Commission, 1878, LXXXI; J. Alačević, *Bull. dalm.* 2, 1879, 39-42, br. 33a. Usp. J. J. Wilkes 1974, br. 11, 262, pl. II, 5 (fotografija). Arheološki muzej Split, inv. br. 8693.

*Ti(berius) [Cl]audius [Epetinus]
C(aius) Avillius Clemen[s]
L(ucius) Coelius Capella P(ublius)
Raecius Libo P(ublius) Valeri-
us Secundus iudices
dati a M(arco) Pompeio Silva-
no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter
rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al-
veritarum in re praesenti per
[sententi]am suam determina-
verunt.*

«Tiberije Klaudije Epetin, Gaj Avilije Klement, Lucije Celije Kapela, Publije Reci-je Libon, Publije Valerije Sekund, suci koje je imenovao Marko Pompej Silvan, Augustov propretorski legat, između općine Aserijata i općine Alverita, na licu mjesta razgraničiše po njegovoj presudi. » (Prijevod u skladu s dopunama koje omogućuje sljedeći natpis, br. 9).

²⁵ Namjesnik Ducenije Gemin i centurion *Aebutius Liberalis* zabilježeni skupa na međašima – brojevi prema Wilkesovoj objavi (1974): br. 6 (Popović), br. 7 (Sv. Martin-Pridraga), br. 8 (Pridraga).

Natpis je pronađen kod lokve Smrdeljice, na zapadnom kraju Dobropoljaca, vjerojatno *in situ*, kao što je pretpostavio još Alačević.

4. Natpis: Neobj., Čalići, Brgud

Natpis je pronađen 1970. u vinogradu Milenka Čalića, u polju Dolovi kod zaseoka Čalići (selo Brgud). Natpis je ležao u zemlji, na oko 1 m dubine. Uokolo su pri kopanju uočeni tragovi paljevine. Tragova davnog gorenja ima i na samom spomeniku.

Pločasti, grubo oklesani blok pravokutnog oblika visok je 149 cm, širok 64 cm, debeo do 25 cm. Veće oštećenje vidljivo je na gornjem lijevom kutu, gdje se komad kamena odlomio.

Strana odabrana da posluži za lice međaša nije u cjelini svedena na ravninu, nego je s desne strane ostao nagib. Taj desni rub po čitavoj visini bio je naknadno izložen abraziji.

S lica u gornjem dijelu ima posebno priređeno, finije klesano natpisno polje visine 70, širine 50 cm. Sam tekst pokriva gornjih 39 cm visine.

Slova u prvom retku imaju 6,5 cm visine, a zatim se postupno smanjuju: 5,7 cm u 3. retku, 4 cm u 4. retku, te samo 3 cm u posljednjem, 9. retku. Od 5. retka slova su sve uža, odnosno izrazito visoka s obzirom na širinu; razmaci među slovima su minimalni.

Natpis je višestruko zanimljiv. Posebno ističemo dvoje: (1) ovaj međaš nosi praktički isti tekst koji je poznat s međaša nađenog u Dobropoljcima (v. prethodni br. 3 = CIL III 9938), odnosno s natpisa nađenog na Bribirskoj glavici (v. sljedeći br. 5); (2) premda ne možemo biti sigurni da se našao *in situ*, sasvim je vjerojatno da mjesto nalaza nije daleko od prvotnog položaja, a time se dobiva nova točka razgraničenja između Aserijata i susjednih Alverita.

[Ti(berius)] Claudius Epetinus,

C(aius) Avillius Clemens,

L(ucius) Coelius Capella, P(ublius)

Raecius Libo, P(ublius) Valerius

5 *Secundus, iudices dati a M(arco) Pom[peio]*

Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore), inter r(em) p(ublicam)

Asseriatium et inter rem p(ublicam) Alve[ritarum]

in re praesenti per sententiam

determinaverunt.

Jedina razlika u odnosu na međaše iz Dobropoljaca i Bribira sastoji se u tome što ovdje na kraju 8. retka nedostaje očekivano *suam*. Moguće je da je riječ ipak prvotno stajala u tom retku, ali je izbrisana kao, uostalom, i završetak prethodnog 7. retka (*Alve[ritarum]*).

Iako ne možemo biti sigurni da je spomenik nađen na svom prvotnom mjestu, polazeći od pretpostavke da je je izvorno stajao u neposrednoj blizini mjesta nalaza, mogli bismo izvesti iznimno vrijedan zaključak. Mjesto nalaza u plodnom je polju, sada dobrim dijelom pod vinogradima. To je polje i danas podijeljeno između vlasnika iz južnijih Lisičića i onih iz susjednog Brguda. Iako je moguće da je slična situacija postojala i u antici, to jest da je plodno polje u kršu zapadno od gradine Jarebnjak bilo podijeljeno između Aserijata i Alverita. O širem topografskom i gospodarskom kontekstu v. u zaključnom osvrtu o aserijatskim međama.

5. Natpis: B. Kuntić-Makvić – M. Šegvić, 1988, 51 i d., sl. 2 i 3. Bribir.

Natpis je nađen na Bribirskoj glavici, «nađen u okrugu groblja... kamo je jamačno dopremljen s nekog drugog mjesta. Sudeći po obradi i oštećenjima, bio je prerađen u nadvratnik, a na groblju je nađen u funkciji mense. »

Međašni kamen visine 182 cm, širine 55 cm, debljine 17 cm.

U gornjem dijelu spomenika nalazi se natpisno polje ukupne visine 65 cm (tekst ispunja 50 cm).

U prva dva retka slova su nešto veća, oko 5 cm, dok su ostala visoka oko 4 cm.

[Ti(berius) Cl]audius Epetinus

[C(aius) A]vilius Clemens

*[L(ucius) Coeliu]s Capella, P (ublius) Raec-
[ius Libo, P(ublius) Valerius] S[ec]und[us]*

5 *[iudice]s dati a M(arco) Pomp(eio)*

Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore)

inter rem p(ublicam) Asseriatium

et rem p(ublicam) Alveritarum in [re]

praesenti [pe]r [s]e[nt]enti[am] s[uam]

10 *[determ]inaverunt.*

Budući da je kamen nedvojbeno na Bribirsku glavicu dospio naknadno, preostaje samo logična pretpostavka da nije dovučen iz prevelike udaljenosti.²⁶

Napomena o dijelu aserijatske općinske granice prema međašima

Vremenski najstariji međaši potječu iz vremena kada je provincijskim namjesnikom bio Publije Kornelije Dolabela, između 14. i 20. god. po Kr. Kako svjedoči i jedan međaš s

²⁶ B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, M. ŠEGVIĆ, 1988, 60.

nepoznatog nalazišta u sjevernoj Dalmaciji (Wilkes 1974, 268, br. 26), pod Dolabelom je izrađena i određena evidencija razgraničenja na koju su se rimske vlasti kasnije pozivale (*secundum formam Dolabellianam*).

Valja stoga pretpostaviti da su zapravo sve općine Liburnije morale utvrditi svoje međe tijekom drugog desetljeća 1. st. po Kr., ukoliko to nisu učinile već ranije. Za nekoliko desetljeća ranija razgraničenja govori činjenica da je zacijelo već 30-ih godina 1. st. prije Krista formirana kolonija u Jaderu, a desetak do petnaest godina kasnije municipalno uređenje vjerojatno dobiva *Aenona* (Nin). Sigurno je da su u oba slučaja granice bile točno utvrđene, dokumentirane i obilježene na terenu. No za Dolabeline uprave razgraničuju se sve općine.

Pri tomu je, najvjerojatnije, dobar dio međa utvrđen tek u glavnim crtama. Po prirodi stvari, granice među općinama teku brdovitim predjelima koji su pod šumom ili šikarama ili su pak krške goleti. U takvim su predjelima međe mogle biti određene i zabilježene prema uočljivim pojavama u krajoliku: vrhovima/grebenima bregova i brda, jarugama, lokvama i sl.

Pojava natpisa koji se pozivaju na odluke namjesnika (*ex decreto*) pokazuje pak da je od samog početka ovog procesa dolazilo do sporenja koja je rimska vlast nastojala presjeći svojim autoritetom. Vjerujem da nije slučajno što se od četiri Dolabelina međaša čak tri mogu pouzdano tumačiti kao rezultat izravnih sukoba susjednih općina. Međaš s granice između podvelebitskih Ortoplina i Bega (Wilkes br. 1) se našao na samo kilometar od Jablanca, a vrlo daleko od Karlobaga, gdje je bilo sjedište općine Bega. Bez obzira na to što je sigurno da središte Ortoplina nije bilo u Jablancu, činjenica je da je Jablanac jedna od ne tako brojnih točaka podvelebitskog primorja pogodnih za naseljavanje. Stoga je sporenje dviju susjednih općina oko toga mjesta donekle očekivano, a postavljanje međe na poziciju koju odaje mjesto nalaza i druge pojave, upućuje na svojevrсни kompromis.

Daljnja dva Dolabelina međaša potječu s granice između Nedita i Korinjana, gdje je uzrok sporenja potpuno jasan: zahvaljujući natpisu na živoj stijeni (Čukova ploča, Wilkes br. 5; v. kartu!) i ostacima međašne zidine vidljivo je da su nadmoćni Nediti prisvojili čitavu kršku površ Kukulj, dopirući na oko 400-500 metara od plodne sinklinale koja se proteže kroz Pridragu i D. Karin, odnosno na nepuni kilometar od samog Korinija. Kako svjedoče i međaši datirani u doba Kaligule (37. - 41.) i Nerona (točnije između 63. i 67.), sporenje Nedita i Korinjana nastavilo se dobrih pola stoljeća. Međaši su bili uništavani, a u naknadnim intervencijama rimska je vlast na nekim odsjecima granice, kako se čini, pristajala i na revizije.

U ovom kontekstu valja sagledati i pojavu međaša na kojem je zabilježeno razgraničenje Korinjana i Aserijata. Korinijska općina, kakavgod bio njezin status, doista je ima-

la neugodne susjede. I Nedinum i Aserija nadmašali su Korinij ljudstvom, zemljištem, bogatstvom i, moguće, vezama s rimskom vlašću. Njihova presezanja su se odnosila na krške predjele u kojima je u antici zacijelo bilo još nešto prave šume, te degradiranih šuma i šikara. Takve površine bile su veoma važne kao izvor drva i područje ispaše. Razvijenije zajednice, a Aserija nedvojbeno spada u taj krug, bile su utoliko više zainteresirane za rubne pojaseve što je bio brži napredak njihove agrarne proizvodnje. Sigurno je da se već potkraj stare ere, a pogotovu na početku rimskog razdoblja, sve veće površine privode kulturi i da valja računati s uznapređovalim krčenjima, pa i terasiranjima u jezgrenim dijelovima teritorija. To rađa pritiskom na rubne površine, a time se ujedno povećava vjerojatnoća izbijanja sporova sa susjedima. Kako nam točno mjesto nalaza ovog međaša nije poznato, možemo ovdje ostati samo kod ovih nekoliko načelnih napomena.

Drugi međaš, iz Bruške, svjedoči o razgraničenju Aserijata i Sidrina, pod namjesnikom Ducenijem Geminom (63. – 67.). U ovom slučaju možda bi se moglo raditi o sporenju nastalom zbog slabo definirane međe. Kako se vidi na karti, radi se o protezanju aserijatskog teritorija u uže područje sela Bruška, odnosno o klinu koji seže do samog početka iznimno važnog prirodnog prolaza iz Kotara u Bukovicu. Osim što su Aserijati trebali šume i pašnjake, zacijelo su i prije konačnog uvođenja rimske vlasti težili kontroli ključnih prolaza. S jedne je strane Aserija imala vjerojatno ključnu ulogu kao trgovačko središte unutrašnje južne Liburnije; s druge strane valja računati i sa sezonskim kretanjem stada na velebitske pašnjake.

Prihvatimo li Patshev obris rimskog puta koji od Lisičića vodi uz brgudske dolove prema Bruškoj, smijemo pretpostavljati da se i ta prometnica u cijelosti nalazila na aserijatskom tlu (M. Abramić - A. Colnago, JÖAI, 12, 1909, 29).

Tri međaša s istovjetnim tekstom koji svjedoče o razgraničenju Aserijata s Alveritima, datirani su u sam početak Vespazijanove vladavine, oko 70. god. Ovdje se javlja nekoliko pitanja koja valja ukratko prikazati.

Samu graničnu crtu donekle utvrđuju dva natpisa, onaj iz Dolova kod Brguda i drugi iz Smrdeljice u Dobropoljcima; trećem natpisu nije poznato prvotno mjesto nalaza. Pokušavajući povezati spomenute dvije točke s najbližom poznatom, dakle s međašem iz Bruške, uočavamo da se granična crta izrazito, praktički pod pravim kutem «lomi» zapadno od Brguda, kao da je aserijatski teritorij sa sjeverozapada i s juga uklještio zapadni dio područja Alverita u Brgudu, Rodaljicama i dijelu Dobropoljaca.

Kako je gore već spomenuto, razgraničenje (i eventualno sporenje) u Dolovima može se razumjeti kao rezultat nastojanja obiju strana da se služe plodnom udolinom u krškom okruženju. No prodor Aserijata prema istoku, duboko u Dobropoljce, opet se doimlje kao još jedan primjer zahvaćanja jačih općina u visoke i brdovite krševe radi ovladavanja što većim površinama sa šumom i ispašama.

U poluokruženju pak ostaje uže područje Brguda, s gradinom Jarebnjak. Sama je gradina nedvojbeno bila napučena u kasnoliburnskom razdoblju, što je potvrđeno većom količinom nalaza helenističke keramike. Život se na njoj nastavlja i u rimsko doba, iako je sigurno da na samoj gradini nije bilo znatnijih građevinskih pothvata. Čini se da je ovdje, kao i u nizu primjera drugih skromnijih liburnskih gradinskih središta tijekom 1. st. po Kr., u mirnim uvjetima koji su pogodovali gospodarskoj i društvenoj preobrazbi, težište naselja preseljeno nekamo u podnožje. Ostatci ziđa s malterom na gradini vjerojatno upućuju na obnovu utvrđenja u nesigurnim prilikama potkraj antike. Postojanje naselja na Jarebnjaku, odnosno negdje uz njega u Brgudu nije dakle upitno. Problematično je, međutim, treba li na tom mjestu tražiti središte općine Alverita, odnosno samu Alveriju. Lako je moguće da je u Brgudu postojalo naselje koje je bilo žarište zapadnog dijela alveritskog teritorija, a da je središnje mjesto bilo na nekom drugom mjestu. Budući da je područje na istok od Brguda općenito slabo istraženo, bolje se privremeno uzdržati od suvišnih nagađanja. To ipak ne znači da moramo odustati od približne prosudbe o protezanju alveritskog teritorija. Računajući posebno s prometnim pravcem Brgud – Rodaljice – Bilina, možemo zamisliti okosnicu teritorija koji se na istoku proteže do Modrina i Biovičina Sela, obuhvativši južnije zone Nunića i Kolašca. Uključimo li ovdje i veći dio Dobropoljaca, dobivamo površinu koja svakako mjeri preko 100 četvornih kilometara i posve je dovoljna za smještaj manje liburnske općine.

Razumljivo, istočni (dobropoljački) aserijatski klin morao se približavati užoj okolini Ostrovice. Na žalost i ovdje se suočavamo s otvorenim problemom. Zbog neistraženosti još nije moguće pouzdano kazati kakav je status imala Ostrovica u rano rimsko doba. Površinski, odnosno slučajni nalazi upućuju na to da je Ostrovica imala važnu ulogu u kasnoliburnsko doba, ali i da je u ranom rimskom razdoblju ovdje bilo znatno središte. Poradi blizine Bribirske glavice, stare Varvarije (svega 4,5 km zračne udaljenosti!) gotovo da se podrazumijeva pripadnost varvarinskoj zajednici (municipiju u rimsko doba). No za sada se čini uputnijim pretpostavljati da je Ostrovica u kasno liburnsko kao i na početku rimskog razdoblja još imala status autonomne općine.

Ako bismo pretpostavili da je Ostrovica u ranocarsko doba autonomna općina, njezin je teritorij prema Aserijatima zacijelo obuhvaćao Lišane Ostrovičke, no vjerojatno ne i Bulić, koji je s Lepurima morao već pripadati Aseriji.

Dobivši na ovaj način obrise aserijatskih međa prema Koriniju, Sidroni, Alveriji i Ostrovici, može se dodati i pokoja napomena o mogućoj granici u južnim kvadrantima. Računajući da je nadinska međa s Korinjanima prolazila negdje blizu Sv. Mihovila u Popoviću, čini se da područje Kule Atlagića valja ipak pripisati Nedinumu. Dalje bi granica išla prirodnom zaprekom koju tvori klisura Kličevica, pa bi Aserijatima pripadali Šopot, Zapužani, Perušić, Kolarina, a vjerojatno još i Miranje i Ceranje te Pristeg. U Jagodnji Gornjoj po-

znata je Ćosina gradina s bogatim ostacima kasnoliburnskog razdoblja, vjerojatno napuštena do početka 2. st. pr. Kr. Ulogu središta tamošnjeg područja vjerojatno preuzima središte na gradini Trojan (vjer. Blandona). Područje od Vrane prema Radašinovcima usporedo s Vranskim jezerom pripada središtu na gradini Samograd.

Tako ocrtni aserijatski teritorij imao bi oko 190 četvornih kilometara površine. Raspoložujući s preko 5100 ha obradivih površina, svakako je bio među najplodnijima u Liburniji.²⁷ U pogledu obradivosti/plodnosti vjerojatno su ga nadmašili jedino teritoriji Jadera i Nedinuma, a usporedivi su još teritoriji Aenone i Varvarije.

U ovim sažetim napomenama zgodno je podsjetiti i na pitanje odnosa Aserijata i njihovih skromnijih susjeda, navlastito Alverita. Svakako je zanimljivo da se duga i očevidno krivudava granica između Aserije i Alverije precizno definira istom oko 70. god. po Kr.

U iscrpnom komentaru nalaza međaša s Bribirske glavice (br. 7), B. Kuntić Makvić i M. Šegvić upozorile su na širi kontekst ove problematike. Povjerenstvo od šestorice uglednika, imenovanih da budu *iudices* u postupku razgraničenja između Aserijata i Alverita, nije djelovalo povodom nekoga lokalnog sporenja nego, očevidno, radi definiranja razgraničenja dvaju entiteta *u cijelosti*. «To bi se moglo povezati s promjenama u općem položaju alverijske zajednice koje su se odvijale pod rimskom vlašću tijekom pedesetih i šezdesetih godina 1. stoljeća, a sedamdesete godine zadobile su službenu potvrdu».²⁸ Pomišlja se zapravo na to da je alveritska zajednica mogla prije uvođenja rimske vlasti biti podređena nekoj jačoj općini, a da je s vremenom, zahvaljujući određenom napretku Alverije, došlo do njezine «emancipacije». Tako bi se moglo pomišljati na uspostavu municipalnog uređenja Alverije, za koje, istina, nema do danas nikakvih potvrda.²⁹

O odnosima među liburnskim općinama prije Augusta doista je teško išta pouzdano kazati. U jednom od svojih ranijih radova 1962. god. Suić je postavio tezu o postojanju dominantnih općina pozivajući se na primjer Varvarije koja bi, navodno, dominirala na prostranom području što obuhvaća Skardonu na jugu, Promonu na istoku i Burniste na sjeveru.³⁰ Njegovi su argumenti, međutim, preslabi. Niti jedan podatak u raspoloživim izvorima ne može se pouzdano tumačiti u tom smislu.

I bez pomnijeg proučavanja, posve je očevidno da su liburnske općine poput Jadera (prije osnivanja kolonije), Nedinuma, Aserije i Varvarije osjetno nadilazile svoje slabije susjede u svakom pogledu. Također je, imajući u vidu modele mogućih ili povijesno ostvarenih odnosa u sličnim okolnostima, dosta vjerojatno da je svaka od tih jakih općina ostvarivala poseban utjecaj na određeni broj svojih slabijih susjeda (svojevrzne *clientelae*). No taj

²⁷ Procjena na temelju podataka za katastarske općine iz popisa 1900. (*Repertorio comunale...* 1908.).

²⁸ B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, M. ŠEGVIĆ, 1988, 58.

²⁹ B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, M. ŠEGVIĆ, 1988, 58.

³⁰ M. SUIĆ, 1962.

faktični odnos valja razlučiti od pravno utvrđenog stanja. Srećom u takvo stanje ipak imamo određeni uvidi, jer nam je Plinije sačuvao djelomični «ispis» iz popisa liburnskih općina u okviru skardonitanskog okružja (conventus, v. gore tekst i komentar). U dijelu popisa koji spominje – kako se da zaključiti – minorne liburnske općine, nema ni Alverita ni Sidrina, ali Plinije izrijeком kaže da donosi imena samo četiriju općina, a da ih je ukupno 14. Kako sam pokazao na drugom mjestu, za tih 14 općina valja tražiti prostora poglavito u južnoj Liburniji. No ovdje će biti najvažnije to da je Plinijevo vrelo, oficijelni popis općina, zabilježio jedinice koje su kategorizirane kao *civitates*. Pozivajući se na izrijeком navedene Burniste, potpuno je jasno da je prema sustavu uspostavljenom za Augusta, u Liburniji postojalo, s različitim pravima, preko 35 općina kojima je rimska vlast priznavala *autonomni status*. Drugim riječima, vidljivo je, kakvi god da su bili realni odnosi među liburnskim općinama, da za rimsku vlast postoje načelno samo dva stanja: autonomni status (peregrinske općine, povlaštene peregrinske općine, rani municipiji s latinskim pravom itd.) ili zavisan položaj. Ako je unutar neke općine bilo zavisnih jedinica, to je sa stajališta provincijske uprave unutrašnja stvar dotičnih općina.

Čini se da je pri sistematiziranju odnosa pod Augustom i na početku Tiberijeve vladavine (definitivno za namjesnika Dolabele) praktički legalizirano stanje u kojem je Liburnija opstojala u prethodnom razdoblju, pod vrhovništvom rimske republike, odnosno u sklopu (kasno) republikanskog Ilirika. Prosječno male općine su, pretpostavljamo, barem dijelom opstale do kraja predaugustovskog doba zahvaljujući i specifičnom odnosu snaga unutar Liburnije. Ovdje je očevidno premoć i vodstvo uživala općina Jadestina, ali je postojanje nekoliko još uvijek jakih i relativno bogatih općina (na jugu Liburnije: *Aenona*, *Nedinum*, *Asseria*, *Varvaria*) moglo biti dovoljno za održavanje ravnoteže unutar koje je bilo mjesta i za manje jedinice.

Posebna, premda u mnogim aspektima povezana rasprava može se povesti o promjenama koje se odvijaju tijekom 1. stoljeća kao posljedica novog razvoja i, osobito, u sklopu procesa municipalizacije. Danas je posve vidljivo da niz malih općina ne uspijeva držati korak i da se neka stara gradinska sjedišta pomalo napuštaju (Trojan, Vel. Mrdakovica, Gradina kod Dragišića, a moguće i Jarebnjak u Brgudu, Ostrovica i dr.). Vrlo je vjerojatno da će se pod Flavijevcima i kasnije dio tih općina pridružiti susjednim municipijima. Za sada, na žalost, imamo podataka samo za inače «atipičan» primjer stvaranja municipija Burnum koji je inkorporirao istoimenu domorodačku zajednicu, rimske naseljenike uz legijski tabor, uokolo smještene veterane, ali gotovo sigurno i ostatke preostalih susjednih liburnskih općina. Moguće je da je Skardona «progutala» stare općine na Mrdakovici i u Dragišiću, Varvarija Ostrovicu itd. U krajnjoj liniji, posve je moguće da je i Alverija u neko kasnije doba pripisana aserijatskom municipiju.

III. IME ASERIJE I ASERIJATA.

Reklo bi se da su već u 1. st. pr. Kr. Rimljani počeli bilježiti ime općine u liku *Asseriates*, prema antičkom običaju da se zajednica imenuje etnikom. Isti je lik dosljedno potvrđen u svim natpisnim potvrđama. Odstupanja koja nalazimo u Ptolemeja (‘Ασσεσία), na Tabuli (*aserie*), odnosno u Ravenjanina (*Seriem*) lako je objasniti pogreškama u rukopisnoj predaji (Ptolemej, Tabula), odnosno jezičnom praksom kasne antike (Ravenjanin). Valja, dakle, računati s pisanjem *Asseria* i *Asseriates*.

Nedvojbeno je da su Rimljani preuzeli ime od domaćih Liburna. Zašto je pak u latinskom jeziku usvojeno pisanje s udvojenim *s*, dakle *Asseria*, ostaje nepoznato. Možemo pomišljati na nekoliko uzroka. Tako, primjerice, ime podsjeća na latinsku riječ *asser* “daska”, što je možda moglo utjecati na pisanje imena prema nekoj asocijativnoj analogiji. Također je moguće da su govornici latinskog jezika shvatili ime kao složenicu s prijedlogom *ad*, tj. kao **ad-seria*. No svakako je moguće i to da je u domaćem jeziku postojao osobit izgovor glasa sličnog latinskom *s*, što se bilježilo udvajanjem *-ss-*. Analogiju za ovo pruža pisanje nekih liburnskih imena kod kojih nalazimo kolebanja u pisanju *-s/-ss-* (*Voltisa/Volltissa*) ili *-z/-s-* (*Anzotica/Ansotica*).

Posebno je pitanje podrijetla i značenja imena. Jezik starih Liburna posve je nepoznat; od njega je preostao samo određeni broj osobnih i mjesnih imena.³¹ Kada je riječ o mjesnim imenima (toponimi), uvijek valja računati s tim da ona mogu vući podrijetlo iz nekoga ranijeg jezičnog sloja. Tako je moguće da je i samo ime Aserije baštinjeno iz predindoeuropskog jezičnog sloja, odnosno da u jeziku Liburna već nije bilo značenjski prozirno (kao što su nama danas značenjski neprozirna imena Zadar, Nin, Nadin itd., iako su sastavni dio rječnika hrvatskog jezika). A. Mayer je ipak predložio tumačenje prema kojemu bi se u imenu Aserije krio indoeurop. korijen **ak’-* “šiljat, oštar; kamen”, odnosno njegov ilirski refleks **as-*, što bi odgovaralo imenovanju kamenitog brda na kojem je Aserija.³² Ovomu bi bio pridodan sufiks *-er-*, što se pak potvrđuje sličnošću tvorbe u imenu susjedne Alverije: *Ass-er-ia* prema *Alv-er-ia*.³³

Drugo se tumačenje oslanja na razliku u tvorbi etnika u slučaju ovih dviju općina, kao i na mogućnost povezivanja s drugim indoeuropskim korijenom. Kako se vidi iz izvora, stanovnici Aserije se zovu *Asser-iates*, a Alverije *Alver-itae*. Razlika u tvorbi u latinskom jezičnom ruhu vjerojatno upućuje da je sličnost u tvorbi samo prividna. U najmanju je ruku opravdano pomišljati na to da se u imenu Aserije krije IE.

³¹ O mogućoj povezanosti liburnskog jezika s jezicima Histra i Veneta R. KATIČIĆ, 1964.

³² A. MAYER, 1957, 64.

³³ A. MAYER, 1959, 232-233.

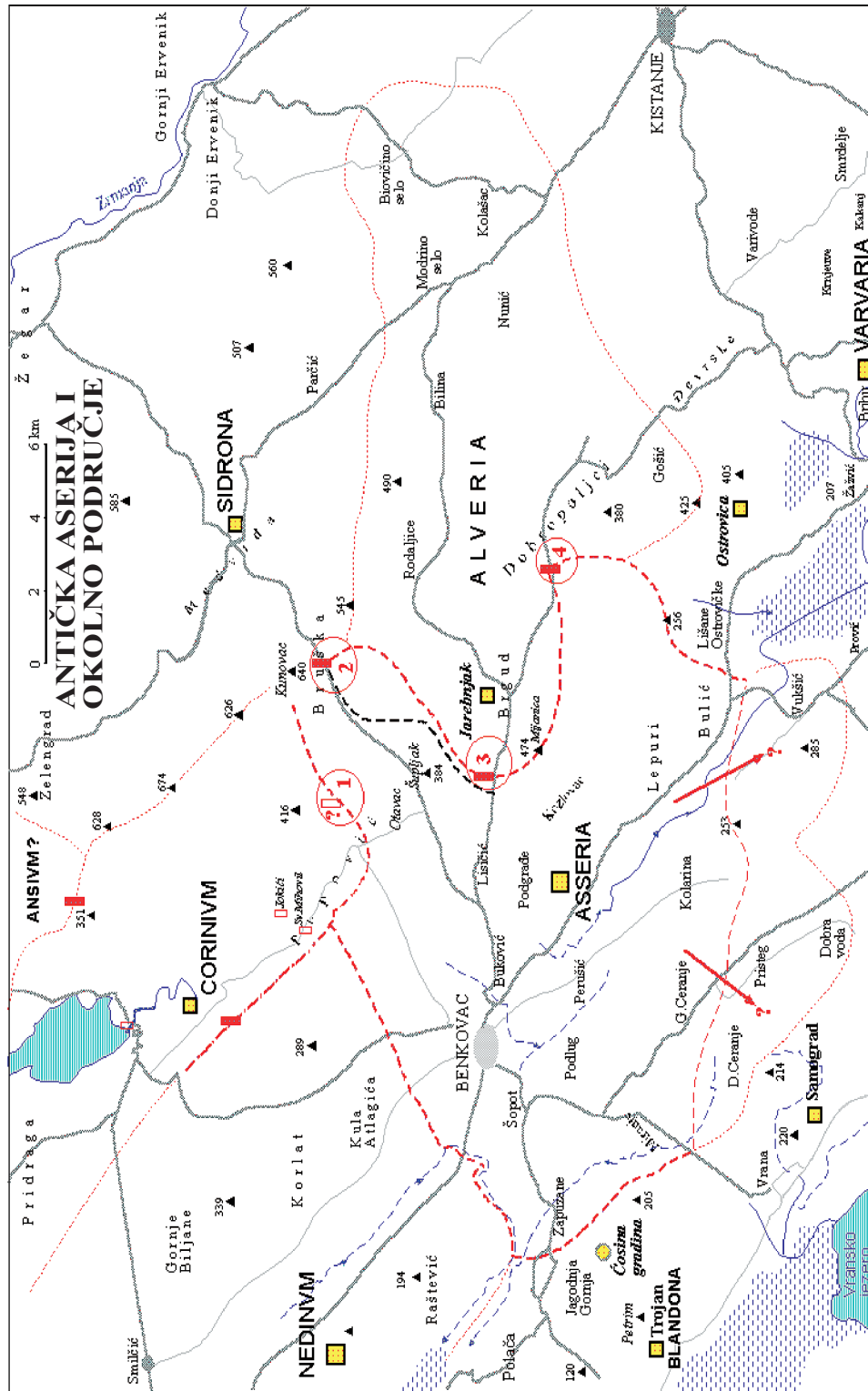
korijen **ser-* “nadzirati, nadgledati i sl. “, s kojim se povezuje hrv. *zreti*, *nadzirati* i sl., ali osobito brojna imena uzvisina (oronimi) kao što su *Zrin*, *Ozren* i sl.³⁴

S koncem antike i rasulom rimske Dalmacije u 7. stoljeću, prije ili kasnije dolazi do napuštanja mnogih naselja. Većini se gubi i trag imena. Što se tiče Aserije, njezino se ime ipak očuvalo u sklopu hrvatske srednjovjekovne toponimije sjeverne Dalmacije. U zapisima o nabavi zemalja rogovske opatije sv. Ivana iz druge polovice 11. st. nalazimo na dva mjesta višekratni spomen imena koje nedvojbeno vuče podrijetlo od liburnske i rimske Aserije. Tako se spominju zemlja *in Nasserri* i svećenici iz mjesta *Assericha* odnosno *Nesseri*. Vjerojatno je došlo do spajanja hrv. prijedloga *na* i hrvatskog lika starog imena Aserije.³⁵ U svakom je slučaju zanimljivo da se ime grada očuvalo još i u ranijem srednjem vijeku. Zacijelo su promjene u ustroju naseljenosti dovele do toga da ime s vremenom padne u zaborav.

---

³⁴ S. ČAČE, 1994, 31-34.

³⁵ O tome već A. MAYER, 1957, 64; usp. s citatima iz dokumenata S. GUNJAČA, 1973, 4.

ANTIČKA ASERIJA I OKOLNO PODRUČJE

Legenda

 Međašni kamen s natpisom, pronađen sigurno ili vjerojatno *in situ*

 Međašni kamen s natpisom, pronađen podalje od prvotnog položaja

 Sigurno potvrđena granica općine

Pretpostavljena granica općine

 Utvrđena naselja u kasnoliburnskom i ranorimskom razdoblju

 Utvrđena naselja napuštena prije kraja kasnoliburnskog razdoblja

Literatura:

- ABRAMIĆ, M., COLNAGO, A., 1909. – Untersuchungen in Norddalmatien, *JÖAI*, 12, Wien, Bb. 13-112.
- ALAČEVIĆ, D., 1879. – D. Alačević, Rovine antiche nel distretto politico di Benkovac, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 2, Split, xxx.
- ALFÖLDY, G., 1961. – G. Alföldy, Municipales Tibériens et Claudiens en Liburnie, *Epigraphica*, 23, Faenza, 53-65.
- ALFÖLDY, G., 1965. – G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der Römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.
- AUJAC, G., 1998. – G. Aujac, *Claude Ptolémée, astronome, astrologue, géographe*, Paris.
- BERNHARDT, R., 1980. – R. Bernhardt, Die Immunitas der Freistädte, *Historia*, 29, 2, Wiesbaden, 190-207.
- BULIĆ, F., 1893. – F. Bulić, Scavi in Asseria (Podgradje di Benkovac), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 16, Split, 49.
- BULIĆ, F., 1897. – F. Bulić, Ritrovamenti antichi ad Asseria (Podgradje di Benkovac), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 20, Split, 175.
- ČAČE, S., 1993. – S. Čače, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139-141), *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32, Zadar, 1-36.
- ČAČE, S., 1994. – S. Čače, Iz liburnske toponimije, *Folia onomastica croatica*, 3, Zagreb, 25-36.
- ČAČE, S., 1993. – S. Čače, Civitates Dalmatiae u “Kozmografiji” Anonima Ravenjanina, *Diadora*, 15, Zadar, 347-439 (= *Civitates Dalmatiae u “Kozmografiji” Anonima Ravenjanina*, Arheološki muzej Zadar. Katalozi i monografije 3, Zadar, 1995).
- ČAČE, S., 2001. – S. Čače, Plinije kao izvor za povijest srednje Dalmacije do druge polovice 1. st. po Kr., *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. Supplement, br. 1, Rijeka, 91-104.
- DESANGES, J., 1980. – J. Desanges, *Pline l’Ancien, livre V, 1-46, L’Afrique du Nord*, Les Belles Lettres, Paris.
- DETLEFSEN, D., 1906. – D. Detlefsen, *Ursprung, Einrichtung und Bedeutung der Karte Agrippas*, Berlin.
- DETLEFSEN, D., 1908. – D. Detlefsen, *Die formulae provinciarum, eine Hauptquelle des Plinius*, Sieglin Quellen und Forschungen, 14, Berlin.
- DETLEFSEN, D., 1909. – D. Detlefsen, Die Anordnung der geographischen Bücher des Plinius und ihre Quellen, *Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie*, Heft 18.

- DILLEMANN, L., 1997. – L. Dillemann, *La Cosmographie du Ravennate*. Ouvrage édité avec préface et additionnelles par Y. Janvier, Collection Latomus, 235, Bruxelles.
- FADIĆ, I., 1990. – I. Fadić, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobničkih spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 12, Zadar, 209-299.
- FADIĆ, I., 2001. – I. Fadić, Caius Titius Priscinus - edil i duovir Aserije, *Diadora*, 20, Zadar, 157-176.
- GUNJAČA, S., 1973. – S. Gunjača, Tri preživjela prethrvatska toponima (*Tauris*, *Tilurium* i *Osinium*), *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, knjiga II, Zagreb, 1-32.
- HOWE, N. PH., 1985. – N. Ph. Howe, In defense of the encyclopedic mode: on Pliny's Preface to the Natural History, *Latomus*, 44, 3, Bruxelles, 561-576.
- JELIĆ, L., 1900. – L. Jelić, Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien, *Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegovinisches Landesmuseums, A. Archäologie*, 7, Wien, 167-214.
- KATIČIĆ, R., 1964. – R. Katičić, Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija, *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Sarajevo, 9-58.
- KLOTZ, A., 1931. – A. Klotz, Die geographischen commentarii des Agrippa und ihre Überreste, *Klio*, 24, 38-58, 386-470.
- KOZLIČIĆ, M., 1990. – M. Kozličić, *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, M., 1990. a – M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana*, Split.
- LAPINA, T. A., 1987. – T. A. Lapina, Nekotore istočnikovedčeskie problemy geografičeskikh knig Plinija Staršego, *Vestnik drevnej istorii*, 1987, 2 (181), Moskva, 130-138.
- LIEBL, H. - WILBERG, W., 1908. – H. Liebl – W. Wilberg, Ausgrabungen in Asseria, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, 11, Wien, 17-88.
- MALAVOLTA, M., 1987. – M. Malavolta, Il Ius Italicum delle comunità liburniche della Dalmazia, *Atti e Memorie SD*, 12, n. s. 1, 65-70.
- MARGETIĆ, L., 1977. – L. Margetić, Lo ius Italicum delle comunità liburniche (Plin. Nat. hist. III, 21, 193), *Živa antika*, 17/2, Skopje, 401-409.
- MARGETIĆ, L., 1979. – L. Margetić, Plinio e le comunità della Liburnia, *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, 9, Rovinj – Trieste, 300-358.
- MARGETIĆ, L., 1996. – L. Margetić, O nekim pitanjima pravnog položaja liburnskih općina u doba principata, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 38, Zadar, 1-12.
- MARION, Y., 1994-1995. – Y. Marion, Pline et l'Adriatique orientale: quelques problèmes d'interprétation d'Histoire Naturelle 3.129-152, *Geographica Historica*. Séminaire Bordeaux, 1994-1995, Bordeaux, 119-136.

- MAYER, A., 1957-1959. – A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I-II, Wien.
- MILETIĆ, Ž., 1993. – Ž. Miletić, Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 117-150.
- MIRNIK, I., 1997. – I. Mirnik, Nalazi starog novca u Benkovcu i okolici, *Benkovački kraj kroz vjekove. Zbornik*, 1, Benkovac, 83-100.
- PREMERSTEIN, A., 1924. – A. Premerstein, Bevorrechtete Gemeinden Liburniens in den Städtelisten des Plinius, *Strena Buliciana*, 1924, 203-208.
- Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, ex libris manu scriptis ediderunt M. Pinder et G. Parthey, Berlin, 1860.
- Repertorio comunale della Dalmazia. Elaborato in base ai risultati dell'anagrafe del 31 dicembre 1900.*, Vienna, 1908.
- SALLMANN, K., 1971. – K. Sallmann, *Die Geographie des älteren Plinius in ihren Verhältnissen zu Varro. Versuch einer Quellenanalyse*, De Gruyter, Berlin - New York.
- SALLMANN, K., 1975. – K. Sallmann, Plinius der Ältere, 1938-1970, *Lustrum*, 18, 5-352.
- SERBAT, G., 1986. – G. Serbat, Pline l'Ancien. État présent des études sur sa vie, son oeuvre et son influence, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 32, 4, Berlin – New York, 2069-2200.
- SCHNETZ, J., 1940. – J. Schnetz, *Itineraria romana, volumen alterum, Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, Leipzig.
- STARAC, A., 2000. – A. Starac, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji I-II*, Monografije i katalogi 10, Arheološki muzej Istre, Pula.
- SUIĆ, M., 1962. – M. Suić, Municipium Varvariae, *Diadora*, 2, Zadar, 179-196.
- SUIĆ, M., 1980. – M. Suić, *Zadar u starom vijeku (Prošlost Zadra I)*, Zadar.
- VITTINGHOFF, F., 1977. – F. Vittinghoff, Municipalisierung des lateinischen Donau-Balkanraumes, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 6, Berlin - New York, 3-51.
- WEBER, E., 1976. – E. Weber, *Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324*, Graz.
- WILKES, J. J., 1969. – J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London.
- WILKES, J. J., 1976. – J. J. Wilkes, The Boundary Stones in Roman Dalmatia, *Arheološki vestnik*, 25, Ljubljana, 258-271.
- ZEHNACKER, H., 1998. – H. Zehnacker, *Pline l'Ancien, Histoire naturelle, livre III. Texte établi, traduit et commenté par Hubert Zehnacker, Professeur à l'Université de Paris IV - Sorbonne, Les Belles Lettres. Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé*, Paris, 1998.

Slobodan ČAČE

ASSERIA IN THE ANCIENT WRITTEN SOURCES

Summary

I. LITTERARY, ITINERARY, AND CARTOGRAPHIC SOURCES

1. Elder Pliny (C. Plinius Secundus)

Asseriates are mentioned twice in Elder Pliny's *Naturalis historia*. At first, there is a list of less important communities belonging to the interior of the tenth region of Italy (*Venetia et Histria*; 3, 129): *Dein quos scrupulosius dicere non attineat, Alutrenses, Asseriatas, Flamonenses Vanienses et alii cognomine Curici, Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates, Quarqueni, Tarvisani, Togienses, Varvari*. There is a number of different explanations and a very long discussion, from Premerstein (1924) to the present day. It seems likely that there are only three Liburnian communities mentioned – Asseriatas (Asseria), Nedinates (Nedinum), Varvari (Varvaria). According to archaeological evidence, those three oppida of North Dalmatia were really the leading communities of the interior of South Liburnia, and it could be that by some mistake, excerpting the data from his pre-Augustan geographical source, Pliny placed them together with lesser communities of Northwest Italy.

In *Nat. hist.* 3, 139, there are lists of communities belonging to the conventus Scardonitanus, the northwestern district of the province of Dalmatia: *Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat. Ius Italicum habent eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae*.

The origin of the data in the list is obviously an official document (so-called provincial statistics), where communities were included according to their statuses. It is very probable that the evidence was set up soon after the division of the greater Illyricum in A. D. 9. At the time Asseriatas were probably a peregrine (Liburnian) community with the privilege of *immunitas* (free of tribute). Their status changed two or three decades later, when Asseria obtained *ius Latii* and became municipium.

2. Ptolemy (Claudius Ptolemaeus).

The great astronomer, mathematician and geographer Ptolemy of Alexandria, in his geography put Asseria (*Assesia*) along with other cities of the interior of Liburnia.

3. Peutinger's Map.

Medieval map, obviously a copy of a Late Antiquity road map, has Asseria (written *aserie*) as a second station on the road leading from Iader (Zadar) to Burnum, distant 24 Ro-

man miles from Iader. The names of two more stations between Asseria and Burnum are missing.

4. The Anonymous Geographer of Ravenna

The anonymous geographer born in Ravenna (6/7th cent.) in his *Cosmographia* describes the known world. His sources, mostly indirect, are the road maps and itineraria. In his overview of the interior of Dalmatia, he set up different lists of places called cities (*civitates*), but these are in fact the road stations. In the list 4, 16 (210, 17-18 and 211, 1-7, ed. Pinder and Parthey) there are:

Decimin - Endetrio – Magum - Promona - Adrise - Arberie - Seriem – Crambeis - Edino

The sequence *Adrise – Arberie – Seriem – Edino* (omitting *Crambeis*, apparently the same as *Clambetis* of *Tabula Peut.*) must be the road leading from Hadra (somewher on *Zrmanja?*), via *Alveria (=Arberie)*, to *Asseria (=Seriem)*, and then via *Nedinum (=Edino)* to *Iader (Zadar)*.

II. INSCRIPTIONS

There is a number of inscriptions mentioning the name of the city in various contexts.

1. Podgrađe (Asseria), CIL III 2850 (9930), a tombstone inscription.

T(ito) Iulio / Clemen-/ ti, dec(urioni) As-/ seria(e), Iulia / T(iti) f(ilia) Procli-/ na fratri / p(osuit).

The only known inscription mentioning together Asseria and the decurionate, probably an element of the municipal constitution of the city. T. Iulius Clemens is possibly a native that obtained a citizenship in the early 1st century.

2. Podgrađe (Asseria), CIL III 15026, a public inscription.

... vet(eranus) leg(ionis) X] Frete[nsis p]rimus omnium Asser[iatium... porticum? ex sestertium...]CC (milibus) testamen[to] fieri iussit.

The inscription belongs to the monumental architecture of the forum area. The anonymous Asseriate probably entered the legion X Fretensis at the beginning of the 1st century, before the legion was dispatched to the East.

Boundary stones

The boundary stones were set up on different points of the borders of south Liburnian communities in the 1st century. In his (re) publication of the boundary stones in Roman Dalmatia, Wilkes (1974) found 27 examples in all. Most of them belong to boundaries of south Liburnian communities: *Nedinum*, *Corinium*, *Asseria*, *Alveria*, *An (sium?)*. To the boundaries of the Asseria territory belong two inscriptions republished by Wilkes, his nos. 10 and 11. Since then three more boundary stones were found in the area, all mentio-

ning interventions of Roman authorities concerning the limits of the Asseriate territory; one of them was published in 1988, while two other remained unpublished.

This paper presents all known inscriptions, with more detailed description of two unpublished examples.

1. Gornji Karin, unpublished.

Fragment of undressed limestone block with roughly smoothed face for the inscription; maximal height 1.04 m, 0.72 m. wide, 0.32 m. thick. It is probable that the block originally measured approximately 1.50 m. in height and c. 0.80 m. in width. Registered in 1985 in Dubroje (Donji Karin), in the yard of the village shop. It was reported that the stone had been found somewhere in Gornji Karin by M. Ivaniš, a shopkeeper and collector. Rough surface of the block was partially damaged and some parts of the inscription were completely erased. However the inscription can be read as follows:

*Ex [decr(eto) P(ublii) Corn(elii)
Dol(abellae) leg(ati) pr(o) [pr(aetore)
det(erminavit) C(aius) Titius
Geminus (centurio?) [-? –
leg(ionis) VII inte[r
Asser(iates) et C[or(inienses)]*

Height of letters: 6-7 cms. Of the first line only lowest parts of the first two letters are visible. In the second line the last letters (at least two) are missing. L. 3 is complete, while in the right end of the l. 4 at least two last letters are missing. L. 5: on the right end the last letter is missing. L. 6: the last two letters probably missing. Letters are rather wide, but T has a short horizontal line; the letters C, G, and S have curved upper ends. There are few traces of distinction marks between words.

Reading of the l. 1: a horizontal line of the bottom part of E, and then traces of lower ends of two hastae, supposedly belonging to an X. Initial EX can be expected according to DOL at the beginning of the l. 2, followed by LEG: the sequence can be read as Dol (abellae) leg (ati). Consequently lines 1-2 might be restituted as: *Ex decr (eto) P (ubli) Corn (eli) Dol (abellae) leg (ati)* etc. Further letters in the l. 2 are hardly legible, but there we may expect the title of the known governor of Roman Dalmatia under Tiberius.

L. 3-4: well preserved *det (erminavit)* and then the name of C. Titius Geminus, the centurio; the second part of l. 4 is lost, where the mark (centurio) is expected, together with the rank and grade of the centurion. L. 5: centurion's legion VII is mentioned, then expected *inte[r]*. L. 6: name of the first community concerned clearly readable: *Asser (iates)*, followed by *et* and C, that can belong only to *Corinienses*, probably written as *Cor (inienses)*.

Here we offer two brief remarks. (1) This boundary settlement occurred under the governor of Dalmatia, P. Cornelius Dolabella (A. D. 14-20). It is almost sure that under his rule a majority of different communities of the province got defined borders, marked by bo-

undary stones and officially recorded (*forma Dolabelliana*, see Wilkes 1974, 268, no. 26).

(2) Another boundary settlement under Dolabella was recorded on the stone found in Popovići, east of Karin (Wilkes 1974, 260, no. 6), between Neditae and Corinienses. The stone was set up by centurions of the legion XI, under the governor A. Ducenius Geminus, who restored the border line according to the previous settlement of Dolabella and the centurion of the legion VII, named *S. Titius Geminus*. It is almost sure that the praenomen of the centurion is not correctly recorded, because it is clear now that his praenomen was *C(aius)*.

2. Bruška, found in 1903. Published by A. Colnago and J. Keil, *Römischer Grenzstein bei Bruška, Oesterr. Jahresh.*, 8 (1905), Beibl. 53, 119. Cf. Wilkes, 1974, no. 10, 262, i fig. 3: “poor conglomerate limestone, stands 1.90 m. high, 0.66 m. broad, 0.20 m. thick, fractured into two pieces”. Probably found *in situ*.

[? *iussu... legati*] | *Caesaris Au[g(usti) Germanici]* | *inter Sidrinos et* | *Asseriatas Q(uitus) Aebu* | *tius Liberalis (centurio) leg(ionis)* | *XI definit*.

The village of Bruška is situated in a pass leading through the high limestone barrier up to the Bukovica plateau, where is Gradina at Medviđa, to identify with Sidrona.

3. Dobropoljci (Smrdeljica), CIL III 9938. First published by M. Glavinić, *Mitt. Central-Commission*, 1878, LXXXI; J. Alačević, *Bull. dalm.* 2, 1879, 39-42, br. 33a. Cf. Wilkes 1974, no. 11, 262, pl. II, 5 (photo). Arheološki muzej Split, inv. no. 8693.

Ti(berius) [Cl]audius [Epetinus]
C (aius) Avillius Clemen[s]
L(ucius) Coelius Capella P(ublius)
Raecius Libo P (ublius) Valeri-
 5 *us Secundus iudices*
dati a M(arco) Pompeio Silva-
no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter
rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al-
veritarum in re praesenti per
 10 *[sententi]am suam determina-*
verunt.

This boundary stone was found to the east of Asseria, near Smrdeljica in the village of Dobropoljci, mentioning the boundary settlement between Asseriatas and the nei-

ghboring Alveritae. The two boundaries that follow here belong to the same settlement bearing the same text as found after Wilkes' paper in 1974.

4. Brgud (Dolovi in Čalići), unpublished.

*[Ti (berius)] Claudius Epetinus,
C(aius) Avillius Clemens,
L(ucius) Coelius Capella, P(ublius)
Raecius Libo, P(ublius) Valerius*

- 5 *Secundus, iudices dati a M(arco) Pom[peio]
Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore), inter r(em) p(ublicam)
Asseriatium et inter rem p(ublicam) Alve[ritarum]
in re praesenti per sententiam [suam?]
determinaverunt.*

Found in 1970 in the vineyard of Mienko Čalić, in the field called Dolovi near Čalići, in the village of Brgud. The undressed limestone block was found about 1 m. below the surface, with traces of burning on the stone, as well as around it. The block is 1.49 m. high, 0.64 m. broad, 0.25 m. thick. The front surface was roughly levelled in the upper part for the inscription field (c. 0.70 m. high, c. 0.50 m. broad). The inscription is almost complete, except the upper left corner, and some parts of the right border that is partially worn out.

Letters in the l. 1 are 6.5 cms. high; in lower lines letters come smaller: 5.7 cms. in l. 3, 4 cms. in l. 4, up to only 3 cms. in the last l. 9. From the l. 5 on the letters are narrower and much denser.

This boundary stone is important because it bears the same text as the previous one (=CIL III 9938) and can help to verify the reading. From the topographical point of view, we cannot be certain whether the stone was found in situ, but this is a reasonable guess (see the map and the note on boundaries of Asseria, *infra*).

5. Bribir. Published by B. Kuntić-Makvić and M. Šegvić, 1988, 51 sq., fig. 2 and 3. The boundary stone found inside the graveyard on Bribirska glavica hill, ancient Varvaria. It is impossible to say anything about the spot where the stone was originally found. It was used as a lintel, and then re-used as an altar mensa; 1.82 m. high, 0.55 m. broad, 0.17 m. thick. In the upper part the surface was smoothed for the inscription. Letters of the l. 1 are c. 5 cms. high, the others c. 4 cms. The inscription is heavily damaged, but the reading is certain because it is obviously the same text as in the two previous inscriptions.

- [Ti(berius) Cl]audius Epetinus*
[C(aius) A]vilius Clemens
[L(ucius) Coeliu]s Capella, P(ublius) Raec-
[ius Libo, P(ublius) Valerius] S[ec]und[us]
 5 *[iudice]s dati a M(arco) Pomp(eio)*
Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore)
inter rem p(ublicam) Asseriatium
et rem p(ublicam) Alveritarum in [re]
praesenti [pe]r [s]e[nt]enti[am] s[uam]
 10 *[determ]inaverunt.*

A note on the boundary of Asseria recorded by boundary stones

The founding of the Roman colony of Iader (Zadar), probably not long before 27 B. C., and the grants of municipal status to some of Liburnian communities that occurred later make certain that the activities on land survey started in North Dalmatia under Augustus. It is however probable that the bulk of these measures took place under the governor Dolabella (A. D. 14 - 20). The inscriptions on boundary stones set up later in the 1st century are probably the result of the ulterior local conflicts settled by later governors, up to Silvanus at the beginning of the reign of Vespasian (c. A. D. 70).

Some of the borders set up under the auspices of Roman authorities were bitterly disputed, as recorded on a number of boundary stones from the frontier between Neditae and Corinienses. The cause of their conflict which endured from Dolabella up to the Claudian governor Ducenius Geminus was probably the uneven division of the karst plateau dividing the fertile strips belonging to two neighbouring communities. The division line was recorded on the rock near Lacmanović (D. Karin; Wilkes 1974, 260, no. 5), but after the survey of the area in 1984 there was found also a drystone boundary wall spreading to the both sides of the spot. The wall was built just after the definitive settlement. Its trace shows that the dividing line generally followed the border of the fertile land of Corinium at the distance of only 500 m. and less than 1 kilometer from the walled town of Corinium itself (see the map). We can suppose that Neditae, much stronger and more important than their neighbours, finally obtained the legitimation of their supposedly unjust possession. They were probably interested to occupy the whole of the karst plateau (c. 70 square kms.), with its pastures and wood.

We can suppose that the same occurred along the boundaries between the Asseriatas and their obviously inferior neighbours, the Corinienses, Sidrini and Alveritae. The findspot of the boundary stone no. 1 (Asseriatas - Corinienses) unfortunately remains unknown, but the findspots of the three subsequent boundary stones (nos. 2-4) are known and can help us to trace the borderline. As shown on the map, the line is surprisingly sinuous. It seems that Asseriatas possessed a wedgelike extension up to the gorge of Bruška (no. 2), following up

the important communication passing by Sidrona (Medviđa) to the Bukovica plateau, Zrmanja River, and further to the foot of the Velebit Mountain. The second extension, to the northeast and east of Asseria, was spread deep into the plateau and its small fields near Brgud (no. 3) and in Dobropoljci (no. 4).

There remains the problem of Alveria. On the hill-fort of Jarebnjak in Brgud some was discovered Hellenistic pottery together with remains from the Roman period, yet the identification with Alveria is far from certain.

Finally it is possible to speculate about the territory of Asseria as a whole. Bordering with the Neditae to the west, and with some smaller Liburnian communities to the south, Asseria could possess some 190 sq. kms., with more than 5000 hectares of arable land (evaluated according to the data in *Repertorio 1900*).

There is also a final note discussing the proposed etymologies of the name Asseria, and the disappearance of the name in the early Middle Ages.

